

تأثیر صله رحم در سلامت خانواده

زینب بشیری^۱

چکیده

صله رحم یکی از دستورات مؤکد اسلام است که هم آثار اخروی زیادی دارد، و هم در زندگی جسمی و روانی انسان در دنیا نقش دارد. یکی از ابعاد صله رحم، نقشی است که در سلامت جسمی و روانی خانواده دارد؛ به این معنا که جسم را از آفات دور نگه داشته و آرامش روانی را حاصل می کند. با توجه به اهمیت این فریضه الهی در دستورات دین، و از طرف دیگر، اهمیت مسئله سلامت خانواده، در این نوشتار در مورد تأثیر صله رحم در سلامت جسمی و روانی خانواده بحث می شود. هدف اصلی بیان این مطلب است که صله رحم علاوه بر آثار اخروی، در زندگی خانوادگی نیز بسیار حائز اهمیت است. روش این نوشتار تحلیلی توصیفی است و از منابع کتابخانه ای در آن استفاده شده است. از جمله نتایج حاصل از این نوشتار این است که صله رحم، موجب سلامتی جسمی و طول عمر اعضای خانواده است، نوعی تکیه گاه و پشتوانه در زندگی خانوادگی ایجاد می کند، و نیاز ارتباط با محیط اجتماع را در اعضای خانواده ارضاء می کند.

کلید واژه: اقوام، خانواده، سلامت، صله رحم، فامیل.

۱. طلبه سطح دو؛ حوزه علمیه ولیعصر (علیه السلام)

مقدمه

در دنیای امروز که تکنولوژی به شکل وسیعی گسترش یافته است و نوع ارتباط انسان ها نیز بیشتر به شکل مجازی است، تعامل انسانها در جامعه به خصوص دوستان و اقوام بسیار دچار آسیب شده است. گرچه در دنیای امروز روابط اجتماعی تسهیل شده است، اما با در نظر گرفتن مفهوم صله رحم به گونه‌ای که دین توصیه کرده است، انسان ها بیش از قبل احساس تنهایی و خلأ در روابط اجتماعی دارند. از این رو ضرورت دارد جامعه اسلامی بار دیگر به مفهوم صله رحم و نقش آن در سلامت خانواده توجه ویژه داشته باشد.

آنچه در این نوشتار ارائه می شود، نگاهی به اهمیت صله رحم در اسلام، و تبیین نقش آن در سلامت جسمی و روانی خانواده است. در این نوشتار با استفاده از روایات و آیات قرآن فوایدی که صله رحم دارد و نقشی که در این خصوص ایفا می کند بیان می‌شود.

اهمیت این موضوع از این جهت است که در عصر حاضر، با تغییر روش های ارتباطی، موضوع صله رحم کمی دچار آسیب شده است، لذا توجه به نقش صله رحم در خانواده و جایگاه آن در روایات می‌تواند مقدمه‌ای برای توجه به این مفهوم ارزشمند باشد و زمینه ای برای گسترش صله رحم در میان خانواده‌های مسلمان باشد.

سؤال اصلی این نوشتار این است که صله رحم از منظر آیات و روایات چه تأثیری در سلامت خانواده دارد؟ در این نوشتار بعد از بیان برخی از مقدمات و تبیین مفاهیم کلیدی، در مورد این نقش در ابعاد مختلف بحث می شود.

به نظر می رسد با مراجعه به روایات و آیات قرآن، به این نتیجه می‌رسیم که صله رحم عاملی برای تحکیم خانواده ها و رسیدگی به اوضاع دیگر مسلمانان است، و نیازهای روحی عاطفی انسان را نیز تأمین می سازد.

با تحقیق و بررسی در میان منابع روشن می شود که در موضوع صله رحم تاکنون آثار زیادی نوشته شده است که هر کدام دارای ابعاد خاص به خود است، که از جهاتی ارتباط با این نوشتار دارد، برخی از این آثار عبارتند از:

۱. بررسی فقهی صله رحم و کارکردهای روانشناختی آن در آرامش روانی و تحکیم خانواده، جعفر هوشیاری؛ در این مقاله در بعد فقهی، روانشناختی صله رحم به خوبی بحث شده است. تفاوت اصلی این نوشتار با مقاله مذکور در این است که محوریت مباحث این مقاله آیات و روایات است هرچند از دیدگاه روانشناختی نیز نکاتی بیان می شود.

۲. نقش صله رحم در تحکیم خانواده، اسماعیل خارستانی؛ در این مقاله نیز در مورد صله رحم و نقش آن در تحکیم خانواده بحث شده است. این اثر نیز همچون مورد سابق محوریت آیات و روایات در آن دیده نمی شود لذا با نوشتار حاضر تفاوت دارد.

۳. جایگاه صله رحم در سبک زندگی دینی، سید حسین شرف الدین؛ در این مقاله نیز در مورد اصل اهمیت صله رحم در اسلام با توجه به روایات و آیات نکات خوبی بیان شده است اما محوریت سلامت خانواده در آن دیده نمی شود.

علاوه بر آنچه ذکر گردید، در کتب روائی شیعه و تفاسیر قرآن نیز به طور مفصل در مورد بحث صله رحم آیات و روایات نقل شده و توضیحات در مورد آن صورت گرفته است اما اثر مستقلی که تأثیر صله رحم در سلامت خانواده را مورد توجه قرار داده باشد یافت نشد از این رو این نوشتار می تواند خلأ موجود در این موضوع را مرتفع سازد.

الف) مفهوم شناسی

قبل از ورود به مباحث اصلی این نوشتار در ابتدا در مورد مفاهیم کلیدی این نوشتار از جهت لغت و اصطلاح بحث می شود.

۱) خانواده

واژه خانواده در فرهنگ لغت فارسی به معانی مختلفی آمده است که همگی اشاره به یک واحد معنا دارد؛ از جمله: دودمان، تبار، دوده، اهل خانه؛ گاهی نیز این واژه به معنای نوع، رسته، تیره به کار می رود^۱ که در نوشتار حاضر این معنا مورد نظر نیست.

معادل این واژه در زبان عربی مفهوم عائله و اسره^۲ است و در فرهنگ دین نیز مفهوم اهل یا اهل بیت معادل همین مفهوم به کار می رود، گرچه مفهوم اخیر بیشتر در مورد خانواده رسول خدا در فرهنگ دین به کار می رود.

خانواده در اصطلاح اینگونه تعریف شده است: «خانواده، گروهی از افراد که از راه پیوند زناشویی و خونی، و نیز روابط دیگر مانند فرزندخواندگی با هم در اقامتگاهی مشترک زندگی می کنند و کوچکترین واحد اجتماعی نهادینه شده در جامعه را تشکیل می دهند»^۳.

خانواده از نخستین و کهن ترین و بادوام ترین واحدهای شکل یافته اجتماعی در تاریخ حیات بشری است که روابط انسانی، اجتماعی و اخلاقی متقابل میان افراد آن، نمادی نیرومند از همبستگی اجتماعی و اخلاقی را در جامعه نشان می دهد. اعضای خانواده بر اساس نوع پیوندشان از لحاظ زنی - شوهری، یا والدینی - فرزندی، یا برادری - خواهری با یکدیگر همکاری می کنند و حقوق و تعهدات نهادینه و شناخته شده ای را نسبت به یکدیگر بر عهده دارند^۴.

۱. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱ ص ۷۸؛ نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۲ ص ۱۳۱۹.

۲. معلوف لويس، المنجد فی اللغة، ص ۱۰؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۴ ص ۲۰.

۳. جمعی از محققین، دائره المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۲ ص ۱۸۸.

۴. همان.

۲) صله رحم

از دیگر مفاهیمی که در این نوشتار مهم است، صله رحم است. صله در اصل از ماده وصل گرفته شده است و طبق قواعد خصوصی اعلال، فاء الفعل آن حذف و هاء در آخر آن اضافه شده است. از جهت معنا نیز همان معنای وصل را دارد، معنای صله علاقه، ارتباط یا ارتباط دو طرفه است.^۱ البته صله گاهی به معنای هدیه نیز به کار می رود^۲ ولی در این نوشتار منظور نیست.

رحم در لغت عربی به معنای قرابت یا فامیلی است و گاهی به اسباب قرابت نیز اطلاق می شود.^۳ در نتیجه صله رحم به معنای ارتباط با فامیل و نزدیکان است.^۴

سؤال این است که صله رحم در روایات و علوم اسلامی (در اصطلاح) به چه معناست؟

«در پاسخ می‌گوییم که در شرع مقدس در آیات و روایت معتبر موجود معنای خاصی برای رحم ذکر نشده است و در احادیث به مثابه صله ارحام و در قرآن کلمه أَرْحَمُكُمْ وارد شده است. از این جا می‌فهمیم که این کلمه نیز مثل سایر کلمات عرفی معنای عرفی متداول خویش را داراست یعنی شارع از رحم همان معنایی را قصد کرده است که عرف متداول مردم آن معنی را از این کلمه قصد می‌کنند»^۵؛ با این توضیح روشن می‌شود که معنای صله رحم همان معنای لغوی آن یعنی قرابت و ارتباط با نزدیکان است. گرچه واژه صله رحم در میان آیات قرآن کریم به کار نرفته است، اما مفهوم «ارحام» در آیات مختلفی از قرآن از جمله در آیات مربوط به توصیه ارحام^۶ و در آیات مربوط به ارث^۷ به کار رفته است، و در روایات نیز مفهوم صله رحم با تعبیر مختلفی ده‌ها بار تکرار شده است.

۱. جمعی از محققین، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، ص ۱۵۳۳؛ جوهری، الصحاح، ج ۵ ص ۱۸۴۲.

۲. مصطفی ابراهیم، المعجم الوسیط، ج ۲ ص ۱۰۳۷.

۳. مهنا، لسان اللسان، ج ۱ ص ۴۷۶؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲ ص ۲۳۲.

۴. جمعی از محققین، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، ص ۱۵۳۳.

۵. حقانی، نظام اخلاقی اسلام، ص ۴۰۱.

۶. نساء: ۱.

۷. انفال: ۷۵.

(۴) نقش صله رحم در ارضای نیاز تعلق به گروه

انسان موجودی اجتماعی است و بدون تعلق به گروه و جمعیت‌های اجتماعی، نمی‌تواند به اهداف خود در زندگی برسد، لذا همواره نیاز به کمک‌های مادی و معنوی دیگران دارد. قرآن کریم رابطه انسان‌ها در اجتماع را اینگونه ترسیم کرده است:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا؛ ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید»^۱.

علامه طباطبائی در این خصوص می‌نویسد: تفسیر آیه این است که «ما شما را به صورت شعبه‌ها و قبیله‌های مختلف قرار دادیم، نه برای اینکه طائفه‌ای از شما بر سایرین برتری و کرامت داشت، بلکه صرفاً برای این که یکدیگر را بشناسید و امر اجتماعات و موصلات و معاملاتتان بهتر انجام گیرد، چون اگر فرض شود که مردم همگی یک جور و یک شکل باشند و نتیجتاً یکدیگر را نشناسند، رشته اجتماع از هم می‌گسلد، و انسانیت فانی می‌گردد»^۲.

با توجه به این نکته، صله رحم با ایجاد ارتباط بین مؤمنین، علاوه بر تأمین خواسته‌های ایشان، این حس را در وجود انسان تأمین می‌سازد. «خویشاوندان در حکم یک گروه منسجم هستند، و هر فرد در سایه تعلق به این گروه، نیازهای روانی خویش را برآورده می‌سازد؛ زیرا تعلق به گروه، مانع بروز احساس طردشدگی، خودبیگانگی، تنهایی و احساس حقارت می‌شود. بنابراین با رعایت آموزه اسلامی صله رحم، می‌توان نیازهای روانی از جمله نیاز تعلق به گروه را تأمین نمود»^۳.

با توجه به اهمیتی که صله رحم در برطرف کردن نیازهای اجتماعی و تأمین نیازهای روانی دارد، خدای متعال در قرآن کریم یکی از بارزترین خصوصیات اجتماعی مؤمنان را صله رحم معرفی کرده است.^۴

۱. حجرات: ۱۳.

۲. طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۸ ص ۴۸۸؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸ ص ۳۲۶.

۳. جمعی از محققین، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، پاییز ۱۳۹۷؛ شماره ۲۷؛ ص ۱۴۰.

۴. رعد: ۲۱.

۵) نقش صله رحم در بقای اجتماعات انسانی و افزایش مقاومت در برابر مشکلات

یکی از مسائل مهم در زندگی اجتماعی به خصوص خانواده‌های عصر حاضر این است که در برابر بروز مشکلات تاب و تحمل ندارند و به ضرس قاطع می‌توان گفت فروپاشی بسیاری از خانواده‌ها معلول همین امر است. دقت در تعالیم اسلامی نشان از این دارد که صله رحم علاوه بر تحکیم روابط، نوعی استحکام در روابط ایجاد می‌کند که نهادهای اجتماعی را در برابر آسیب‌ها مقاوم می‌سازد. قرآن کریم می‌فرماید:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ؛ و از خدایی بپرهیزید که (همگی به عظمت او معترفید؛ و) هنگامی که چیزی از یکدیگر می‌خواهید، نام او را می‌برید! (و نیز) (از قطع رابطه با) خویشاوندان خود، پرهیز کنید»^۱.

در تفسیر المیزان در ذیل این آیه، روایتی از رسول خدا نقل شده است که شاهد بر مطلب ماست. حضرت می‌فرمایند: «صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ فَإِنَّهُ أَبْقَى لَكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ خَيْرٌ لَكُمْ فِي آخِرَتِكُمْ؛ صله رحم کنید که در زندگی دنیا برای شما باقی‌تر است، و در آخرت نیز برای شما بهتر است»^۲.

علامه طباطبائی در توضیح این روایت می‌فرماید: «ممکن است مراد از جمله: "فانه ابقی لكم" این باشد که صله رحم زندگی را از حیث آثارش طولانی می‌کند، چون باعث وحدت جاری بین اقارب می‌شود و وقتی وحدت خویشاوندی محکم‌تر شد، انسان در از بین بردن عوامل ناسازگار زندگی بهتر مقاومت می‌کند و بهتر از بلاها و مصائب و دشمنان جلوگیری به عمل می‌آورد»^۳.

دقت در مضمون روایت و بیانی که علامه طباطبائی در این خصوص دارد به خوبی این مطلب را روشن می‌سازد که یکی از آثار صله رحم در اجتماعات از جمله در محیط خانواده، مقاوم سازی آن در برابر مشکلات است، به گونه‌ای که اسباب استحکام و تداوم زندگی را فراهم می‌آورد.

۱. نساء: ۱.

۲. سیوطی، الدر المنثور، ج ۲ ص ۱۱۷.

۳. طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴ ص ۲۳۳.

نتیجه‌گیری

آنچه در این نوشتار بیان گردید، نقش صله رحم در سلامت جسمی و روانی خانواده با استفاده از آیات و روایات بود. در این نوشتار بعد از بیان برخی از مقدمات و تشریح مفاهیم کلیدی، این نقش در ابعاد مختلف بیان شد.

آنچه از این نوشتار حاصل شد این است که صله رحم علاوه بر آثار اخروی که در روایات بیان شده است، دارای آثار دنیایی از جمله در بحث سلامت خانواده است؛ به عنوان نمونه صله رحم عمر انسان را طولانی کرده و بلاهای جسمی را از انسان دور می‌سازد.

از دیگر نتایج این نوشتار این است که ارتباط با اقوام، نوعی تکیه گاه معنوی برای انسان ایجاد کرده و انسان را از ناامیدی و حس تنهایی رها می‌سازد. ارتباط با آنها نوعی وقت جسمی و روحی برای انسان می‌سازد و اسباب ترقی خانواده را فراهم می‌آورد.

یکی از نیازهای اساسی اعضای خانواده ارتباط با اجتماع است، ارتباط با اقوام این نیاز را در انسان پاسخ داده و علاوه بر آن مقاومت خانواده و اعضای آن را در برابر مشکلات افزایش خواهد داد. این مطالب همگی برگرفته از آیات و روایات معصومین است که نشان از این دارد که دستورات اسلام طبق مصالحی است که خدای متعال برای زندگی انسان در نظر گرفته است.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

* نهج البلاغة.

۱. جمعی از محققین، دائره المعارف بزرگ اسلامی، قم: مرکز دائره المعارف، چاپ اول، ۱۳۶۲.
۲. حقانی، حسین، نظام اخلاقی اسلام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۳.
۳. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۴. طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه همدانی، قم: جامعه مدرسین، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
۵. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام، قم: امام علی بن ابیطالب، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۶. _____، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.
۷. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی تا.
۸. ابن ابی الحدید، عبدالحمید، شرح نهج البلاغة، قم: مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ ق.
۹. ابن فهد حلی، احمد بن محمد، عدة الداعی، تهران: دارالکتب، چاپ اول، ۱۴۰۷ ق.
۱۰. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار الفکر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ق.
۱۱. بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: بعثت، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۱۲. جمعی از محققین، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، بیروت: مشرق، چاپ اول، ۲۰۰۰ م.
۱۳. جوهری، اسماعیل، الصحاح، تهران: امیری، تهران، ۱۳۶۹.
۱۴. حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعة، قم: آل البيت، چاپ سوم، ۱۴۱۶ ق.

۱۵. سیوطی، عبدالرحمن، **الدرالمنثور**، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ق.
۱۶. طباطبائی، محمد حسین، **تفسیر المیزان**، بیروت: الاعلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ق.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۱۸. مجلسی، محمد باقر، **بحارالأنوار**، بیروت: داراحیاء التراث، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.
۱۹. _____، **مرآة العقول**، تهران: اسلامیة، چاپ دوم، ۱۴۰۴ق.
۲۰. معلوف، لويس، **المنجد فی اللغة**، قم: اسماعیلیان، چاپ سوم، ۱۳۶۵.
۲۱. مهنا، عبدالله، **لسان اللسان**، بیروت: دارالکتب، چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
۲۲. نوری، حسین، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، قم: آل البيت، چاپ اول، ۱۴۰۸ق.
۲۳. جمعی از محققین، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، پاییز ۱۳۹۷؛ شماره ۲۷؛ ص ۱۴۰.
۲۴. مجموعه نرم افزارهای کامپیوتری علوم اسلامی نور.